

At the functional and subjective levels, the requirements of professional activity dominate. At the subjective level, there is a balance between standards (objective factor) and the teacher's author's position. This increases the efficiency of the teaching process.

Keywords: professional self-realization; levels of professional self-realization; activity; optimization; competence; subjectivity; authorship.

Стаття надійшла до редколегії 11 вересня 2023 року

УДК 172+37:37.01+37.09

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-96-104](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-96-104)

Ткаченко Лідія,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2303-1147>

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, СКЛАДНИКИ

Анотація.

У статті розглянуто проблему формування лідерських якостей і лідерської позиції обдарованих учнів. Відбито деякі міркування вітчизняних і закордонних вчених-лідерологів щодо необхідності прогнозованого лідерства у суспільстві, а отже, цілеспрямованого виховання лідерів. Наведено переліки лідерських якостей за різними теоріями лідерства. Обґрунтовано необхідність певних складників особистісних якостей лідера, наголошено на меті й завданнях з їх формування. Наголошено на розвитку ціннісної сфери обдарованої особистості-лідера, що має включати моральність і відповідальність, а також національну самосвідомість. Представлено схематичну модель обдарованого учня-лідера.

Ключові слова: лідер; лідерські якості; лідерська позиція; еліта.

Процеси розвитку сучасного суспільства, прогрес якого базується на інноваційних технологіях і дедалі швидшій їх заміні на більш досконалі, затребуваність висококваліфікованих фахівців у провідних галузях промисловості сприяють виявленню інтелектуалів, креативних особистостей, що прагнуть успіху. Проте, як справедливо зауважує В. Г. Кремень, «спонтанний характер вказаних процесів не може належним чином задовольнити актуальні потреби суспільства. Дійсно, навіть високий інтелект, але не підкріплений духовністю та відповідальністю може ставати джерелом злочинних дій. Завадити такій можливості здатна національна еліта нової якості та з новим баченням нею своєї важливої суспільної місії» [1, с. 11]. Стверджуючи соціально-психологічну природу лідерства філософ О. С. Пономарьов зазначає, що важливість і актуальність проблеми відповідальності суспільних запитів і лідерства, а також нагадує про необхідність цільової підготовки лідерів і відповідні зв'язки та методи впливу між лідером і послідовниками. Учений наголошує, що «лідерство виникає як відповідь на потреби суспільства в організації взаємодії людей і належної координації їхніх дій, завдань і функцій у процесі виконання спільної діяльності. І в цій якості феномен лідерства має розглядатися як одна з нагальних суспільних потреб. Адже без спеціальних механізмів, якими виступають керівництво та лідерство, переважна більшість людей проявлятиме пасивність і уникатиме участі в суспільно необхідній праці» [2, с. 41]. Тому розвиток обдарованої дитини зокрема й розвиток нинішнього покоління національних інтелектуалів-лідерів загалом є нагальною потребою суспільства, а отже, надзвичайно важливим завданням сучасної національної освіти. Зазначимо, що лідерство має бути прогнозованим і тоді воно забезпечуватиме

не лише розвиток суспільства шляхом інновацій, а й цивілізаційний поступ країн і регіонів. А формування лідерських якостей учнів під час навчання в закладі загальної освіти є складником педагогіки обдарованості. Тобто окрім завдань щодо розвитку інтелекту обдарованої особистості та формування відповідних компетенцій постають непрості, але вкрай значущі завдання, які складають основу лідерських характеристик особистості: зміцнювати психологічні якості, закладати потрібні ціннісні орієнтири.

Прагнучи формувати обдарованих учнів-лідерів, ми розуміємо, що далеко не всі з них стануть масштабними лідерами, здатними до здійснення глобальних завдань, проте не лише соціум у розумінні держави-нації, а й мікросоціум, і навіть самоствердження й досягнення цілей власної самореалізації теж потребують лідерських якостей, які й потрібно виховувати протягом шкільного навчання.

Метою статті є аналіз закордонного дискурсу в галузі лідерології, а також вітчизняних досліджень з метою створення моделі обдарованого учня-лідера, потенційно спроможного до розв'язання завдань власного розвитку і самореалізації, а також виконання лідерських функцій у соціумі.

У розвідці застосовано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, порівняння, індукції і систематизації. Зокрема, аналіз застосовано під час розгляду авторських досліджень з проблематики лідерства; синтез – з метою узагальнення їхніх поглядів; порівняння – для визначення сутнісних ознак теорій із визначеного дискурсу; індукції і систематизації – для узагальнення і створення моделі за принципами, що визначено нами як системотвірні.

Проблематика досліджень стосовно лідерства як феномену і лідера як особистості до кінця ХХ ст. зі зрозумілих причин не була притаманною для українського наукового дискурсу і в той самий час активно розроблялася в західноєвропейському й американському науковому дискурсі.

Актуальними видаються дослідження учених у галузі лідерології (науки про лідерів і лідерство), здійснені наприкінці ХХ ст., значної популярності серед яких набули теорія рис (R. Cattell, L. Hjelle, R. Stogdill, F. Taylor, D. Ziegler), поведінкові теорії лідерства (K. Lewin, D. McGregor, R. Likert, R. Blake, J. Mouton), теорії ситуативного лідерства (K. Blanchard, V. Vroom, N. Tannenbaum, U. Schmidt, F. Fiedler), теорії функціонального лідерства (J. Adair, I. Adizes), ціннісні теорії лідерства (C. Hodgkinson, G. Fairholm, Th. Kuczmariski, St. Covey), емоційного лідерства (R. Bar-On, D. Goleman, R. Boyatzis, A. McKee), харизматичного лідерства (S. Moscovici, R. House, M. Gunter, W. Bennis, N. Enkelmann), транзакційного лідерства (G. Homans, E. Hollander, M. Weber), трансформаційного лідерства (J. Burns, B. Bass, St. Covey) тощо.

На початку ХХІ ст. розвідки із зазначеної проблематики з'явилися й у незалежній Україні. Першою в напрямі вочевидь можна вважати працю навчальної спрямованості «Лідер ХХІ / Lider ХХІ. Соціально-психологічні студії» В. О. Татенка. Пізніше з'являються дослідження в галузі педагогіки загальноосвітньої (О. В. Хмизова, В. В. Ягоднікова) і вищої школи (Н. П. Бабкова-Пилипенко, Б. Р. Головешко, В. І. Жигір, О. М. Кін, Ю. П. Кращенко, О. К. Маковський, Н. О. Семенченко, О. М. Яценко), автори яких пропонують власне бачення щодо формування лідерства певного контингенту учнів або слухачів.

Наведемо найбільш прийнятні для педагогічного дискурсу зі супроводу обдарованої особистості в закладах загальної середньої освіти думки про лідерів і лідерство з досліджень західних учених, докладний огляд яких здійснено О. О. Нестулею і С. І. Нестулею [3].

За науковими дослідженнями 90-х років ХХ ст. з теорії рис Р. Дафт узагальнив такі, що зустрічаються в більшості випадків, і є найбільш конструктивними такі риси: енергійність, фізична витривалість, знання, упевненість у судженнях, здатність приймати рішення, самосвідомість, чесність і прямота, ентузіазм, прагнення до лідерства, незалежність, комунікабельність, навички взаємодії, кооперативність, здатність налагоджувати співробітництво, тактовність, дипломатичність, наполегливість, прагнення до високих результатів, здатність не відступати перед труднощами, освіченість, мобільність [3, с. 34]

Фахівець з розвитку комунікативних, лідерських і управлінських навиків Дж. Адаїр визначив рейтинг найбільш цінних характеристик топ-менеджерів, що охоплює 25 позицій. Однак виокремив із них сім основних якостей:

- захопленість власною діяльністю та ідеями, що визначають її зміст і спрямування;
- цілісність особистості лідера, його здатність дотримуватися цінностей, які мають відношення до зовнішнього світу, насамперед добро і правда; це викликає довіру до лідера з боку оточення;
- жорсткість: вимогливість, прагнення до високих стандартів діяльності, великий життєвий ресурс, прагнення завоювати повагу;
- справедливість: неупередженість, прагнення до справедливого винагородження;
- душевне тепло: єдність душі й розуму, любов до справи та людей;
- скромність: уміння вислуховувати людей, обмежене самолюбство;
- упевненість: не самовпевненість і надмірність, а впевненість у власних силах [3, с. 35].

Важливою для організації педагогічного супроводу з формування лідерських якостей обдарованої особистості є концепія І. Адізеса з-поміж теорій функціонального лідерства. Дослідник вважає, що хороший лідер, це той, хто:

- здатен діяти свідомо, усвідомлено;
- володіє різнобічними здібностями, у нього немає пробілів;
- знає свої сильні та слабкі сторони, а також про свою унікальність;
- приймає свої переваги, недоліки і свою унікальність;
- здатен оцінити сильні й слабкі сторони інших людей;
- визнає й цінує відмінні особливості інших людей;
- уміє збавити темп і розслабитися в складній ситуації;
- створює умови, за яких конфлікт вирішується в атмосфері взаємної довіри та поваги й стає засобом навчання [3, с. 146–148].

Надзвичайно популярними з кінця ХХ ст. є ціннісні теорії лідерства, зокрема концепція Стівена Кові – лідерство, засноване на принципах, які є внутрішньою сутністю особистісних проявів і якостей, зокрема й цінностей. Дослідник виокремлює вісім навичок успішного лідера:

- проактивність;
- цілеспрямованість;
- послідовність;
- позитивне мислення;
- емпатія;
- синергія;
- особистий розвиток;
- «знайти свій голос і надихнути на це інших».

Процес розвитку лідерського потенціалу, вважає С. Кові, може відбуватися лише «зсередини назовні». Це процес руху вперед від залежності до незалежності й взаємозалежності. Головне завдання на шляху до особистої незалежності – самопізнання, усвідомлення власного характеру, внутрішніх цінностей та унікальних здібностей. Проактивні люди ініціативні, самі моделюють обставини й усвідомлюють свою відповідальність за розвиток подій; здатні брати на себе зобов'язання й виконувати їх; окреслюють перед собою мету і працюють над її досягненням. Незалежність – це результат оволодіння першими трьома навичками, в основі яких насамперед – цінності. Результат оволодіння цими трьома навичками С. Кові називає особистою перемогою, яка має наслідком незалежність особистості. Проте лідерство – це завжди взаємовідносини. Тому лідер повністю може розкритися лише на рівні взаємозалежності. Навичкою міжособистісного лідерства С. Кові називає четверту – «думай Виграш/Виграш», – визначаючи її як особливий настрій серця й розуму, спрямований на постійний пошук взаємної вигоди під час взаємодії людей один з одним. Люди з такою установкою схильні до співробітництва, а не до суперництва [3, с. 178–181].

Наведемо основні визначення, прийняті в українському педагогічному просторі, які є ключовими для подальших розмислів: лідер – це «той, хто йде попереду, показує шлях і веде за собою» (С. А. Калашнікова); лідерство передбачає і готує зміни, впроваджує і адаптує їх, формує позицію, ставлення до змін (Л. І. Даниленко, Л. М. Карамушка) [4, с. 454–455].

Дослідження О. В. Хмизової щодо формування лідерської позиції учнів дало підстави висунувати наступне. «Лідерська позиція – це комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин. Зовнішньо вона виявляється в лідерській поведінці та діяльності. Внутрішньо лідерська позиція зумовлюється системою установок, цілей і цінностей та відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості» [5, с. 14–15]. На думку дослідниці, структура лідерської позиції містить три основні компоненти:

- когнітивний (знання про себе та інших, про лідерство і лідерів, пролідерські вміння, навички, переконання);

- мотиваційно-емоційний (мотиви лідерства, потреби, емоції, ціннісні ставлення);

- діяльнісно-поведінковий (дії, вчинки, діяльність, лідерська поведінка).

Авторка також окреслила організаційно-педагогічний аспект формування лідерської позиції у молодших школярів, що передбачає:

- засади особистісно-орієнтованого виховання;

- врахування специфіки мотивації лідерства в певному віці;

- забезпечення можливостей для прояву учнями лідерської поведінки;

- спеціальна педагогічна компетентність вчителя та забезпечення ефективності післядипломної педагогічної освіти;

- підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків [5].

У дослідженні, що стосувалося проблеми формування лідерських якостей старшокласників, його автор, В. В. Ягоднікова, виокремила компоненти, що мають істотне значення для лідерства:

- мотиваційний (упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження та самореалізації);

- емоційно-вольовий (урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей);

- особистісний (вплив на інших, оригінальне і творче мислення, комунікативні та організаторські здібності);

- діловий (уміння приймати правильне рішення в наперед бачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [6].

Важливість і необхідність феноменів еліти та лідерства в суспільстві формулює В. Г. Кремень. Він зазначає, що «виходячи з визнання того, що елітою треба вважати кращих представників певної соціальної, професійної чи іншої спільноти, маємо наголосити, що саме вона виступає носієм загальної та професійної культури відповідної групи людей і моральнісних норм і принципів, зокрема у взаєминах між людьми. ...Її утворюють високопрофесійні й високоморальні особистості, частіше за все люди з розвиненим інтелектом, з відчуттям власної відповідальності не лише за свої дії і поведінку, а й за стан справ у спільноті та за характер взаємовідносин між учасниками» [1, с. 11]. Ця теза безпосередньо пов'язана з розумінням феномену лідерства й фактично складає його присутні характеристики.

Дослідник у галузі соціальної психології В. О. Татенко зазначає, що «прагнути лідерства у високому розумінні цього слова – означає прагнути посісти гідне місце в суспільстві, соціальній групі, не відсиджуватися, мовляв, “моя хата скраю”, а посвідчувати активність, ініціативу, генерувати ідеї, розробляти стратегії сумісного життя і намагатися їх втілити. Це означає бути небайдужим до того, що діється з іншими людьми, і брати на себе відповідальність за їхню долю. Для когось це може бути його сім'я, а для когось – ціле людство» [7, с. 6]. І далі: «основна функція і навіть місія лідера – розв'язувати проблемні ситуації життєдіяльності групи, до якої

він належить, приймати значущі для всіх рішення, мобілізувати членів групи на їх виконання, вести групу до перемоги і відповідати за отриманий результат. Група делегує лідерові такі повноваження і очікує від нього самостійних оригінальних ідей, сміливих проєктів і рішучих дій» [7, с. 8]. Звернімо увагу, наскільки точно і ємно в цих загалом невеликих за обсягом цитатах охоплено зміст понять «лідер» і «лідерство», основні особистісні риси, окреслено мету діяльності лідера, проміжне цілепокладання, спосіб діяльності тощо.

Надзвичайно важливим для лідера і лідерства, на нашу думку, є формування суб'єктності особистості, що означає ініціювання, створення й реалізацію власних життєвих проєктів, а відтак, і відповідальність за вчинок чи бездіяльність. Наголосимо, що нам вже доводилося писати про те, що суб'єктність і лідерство виступають феноменами не лише пов'язаними, а й взаємообумовленими. З одного боку, обдарованість, її виявлення і розвиток спонукають до формування суб'єктності особистості, а з іншого – суб'єктність є підґрунтям і умовою появи лідерських якостей індивіда... Суб'єктність є тим феноменом, що зумовлює постійне розгортання особистості, а отже, креативності і творчості, що зрештою забезпечує отримання результатів діяльності та досягнення цілей. Лідерство ж – це та інтегральна характеристика особистості, що поєднує особистісне і соціальне й обумовлює взаємозалежність індивідуального та суспільного. Особливо актуальним це вбачається нині, коли в результаті цивілізаційного розвитку діяльність і вчинковість для індивіда максимально полегшена і спрощена інформаційно-комунікаційними технологіями. Коли сентенція Іммануїла Канта наче взята з нашої реальності: «Лінь і боягузтво є причиною того, що така велика частина людей, після того, як природа давно звільнила їх від чужого керівництва (*naturaliter majorenes*), все ще хоче залишатися незрілими протягом усього свого життя; і чому іншим так легко стати їх опікунами. Так зручно бути незрілим. Якщо в мене є книга, яка має для мене розуміння, пастор, який має для мене совість, лікар, який оцінює мою дієту за мене тощо, тоді мені не потрібно докладати жодних зусиль. Мені не потрібно думати, бо я можу просто заплатити; інші візьмуть на себе цю погану справу замість мене. Той факт, що значно більша частка людей (включаючи всю прекрасну статю) вважає крок до зрілості, окрім того, що він важкий, дуже небезпечним» [8]. Отже, суб'єктність стає передумовою й основою лідерства, оскільки окрім прагнень і діяльності демонструє сміливість і відповідальність.

Неодмінним складником у формуванні особистості, зокрема її лідерської позиції, є розширення ціннісної сфери. Зазвичай при згадуванні про цінності мають на увазі цінності духовні. Нагадаємо, що цінності поділяють на цінності «нижчі» (матеріальні) й «вищі» (духовні). Духовні цінності є переважно внутрішніми, самодостатніми, тоді як матеріальні цінності (зовнішні, інструментальні) є засобами для утвердження інших цінностей. Самодостатні цінності є більшою мірою об'єктивними, тому саме від них іде заклик шанувати й захищати їх; ігнорування цього закликів призводить до духовної деградації особистості. «Цінності відіграють провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій; є важливими у забезпеченні основи для єднання людей у нації, цивілізації чи навіть людство, оскільки це передбачає наявність деяких базових цінностей» [9, с. 708]. Важливим є те, що цінності містять спонукальний складник, виконуючи роль підстави для дії та діяльності. Соціальну значущість такої лідерської позиції стосовно цінностей окреслює В. Г. Кремень. «Коли декларовані елітою й визнані соціумом життєві цінності та ідеали відповідають загальнолюдським уявленням про добро, справедливість та щастя і підкріплюються практичною діяльністю лідерів, вони стають дієвою основою суспільного буття, потужним джерелом суспільної злагоди й довіри до влади», – резюмує філософ [1, с. 12]. Ця теза надзвичайно важлива у світосприйнятті соціуму, який відстоює свою незалежність, свободу й демократичні цінності, тобто для українського суспільства, яке наразі вже майже два роки чинить супротив агресору – РФ, протистоїть воєнним діям, інформаційній війні, провокаціям і воєнним злочинам.

Якщо в узагальнений спосіб схарактеризувати змістовне наповнення ціннісного складника лідерської позиції – це «життєствердний національний образ світу» (В. Р. Ільченко). Воно охоплює не лише цінності у вузькому філософському смислі слова, а й пов'язані з ними уяв-

лення, знання, потреби, культурні й інші феномени, що складаються в образ світу. Зауважимо, що образ – це «сполучна ланка між суб'єктом і об'єктом пізнання, завдяки якій суб'єкт і об'єкт пізнання, хоча й залишаються реально різними, але набувають єдності», а також що утворення умоосязних образів «досягається в процесі їхнього опрацювання інтелектом» [9, с. 443]. Таким чином, «життєствердний національний образ світу» – це та цілісність, що формується завдяки освітньому процесу в умовах інформаційно-освітнього середовища (насамперед закладу загальної середньої освіти). На підтвердження наведемо оцінку дослідника К. Ж. Гуза: «Якщо процес отримання освіти полягає в тому, щоб начинити дітей сотнями тисяч розрізнених понять, то в такому випадку їхні таланти, геніальність, унікальність, неповторність можуть бути покриті купою невпорядкованої інформації, яка не перетвориться в знання. Тоді як психологи довели, що “органом” взаємодії людини зі світом, вихідним пунктом і результатом всякого пізнання, всякої дії є її образ світу», – зазначає К. Ж. Гуз, переконуючи в необхідності формування в особистості єдиної картини світу, неподільної за предметними галузями. І додає: «Зі школи мають виходити не фізики, хіміки, математики, літератори, а люди з цілісною свідомістю, науковим мисленням, члени суспільства сталого розвитку з життєствердним національним образом світу» [10, с. 230–231].

Особливо важливим формування образу світу є для обдарованої дитини, яка має не просто соціалізуватися для життя в суспільстві, а має мати опору для саморозвитку і самовиявлення, а також самореалізації власних обдарувань (або творчості). І тут абсолютно закономірним є термін «життєствердний образ світу», що несе розуміння для обдарованої особистості можливості самоцінності й самоактуалізації, розуміння власних здібностей і місії в суспільстві. Як свідчить автор цілісної освітньої технології «Довкілля» В. Р. Ільченко: «Показником цілісності знань про дійсність є підлягання всіх елементів, що складають цю цілісність, загальним для них закономірностям. Розуміти нові знання учень може лише тоді, коли включає їх в наявну у нього цілісність – в образ світу. А розуміння – це природний стан буття людини (Х.-Г. Гадамер). Від природного стану людини залежить її здоров'я, щастя, радість життя. Отже, наявність в учня образу світу – особистісно значущої системи знань, в основі якої лежать найбільш загальні закономірності, зокрема закономірності природи, є умовою не тільки наявності у нього наукового мислення, а і здоров'я учня» [11, с. 52]. Таким чином, формування життєствердного образу світу – це не лише взаємообумовлений процес і результат набування знань і успішної соціалізації учня, а ціннісна сукупність, на якій базується, або з якої виходить уся подальша методологія педагогічної діяльності з формування компетентностей обдарованої дитини.

Чи не найважливішим, ціннісним складником уявлень особистості про дійсність, а отже, самосприйняття й самовизначення у дійсності, є національна самоідентифікація, яка охоплює поняття національної держави (в нашому випадку України), віднесення себе до громадян держави (нації – українців) й прийняття усталеного способу життя національної більшості. Нинішня історична ситуація спонукає до консолідації держави-нації, і це єднання власне вже демонструє суспільство. Проблема ідентичності, яка розв'язується особистістю в такий спосіб, що вона усвідомлює себе громадянином України, а отже, приналежним до української нації, якраз і забезпечує формування національного образу світу. Це шлях набування ідентичності, коли остання, за висловом історіософа В. М. Ткаченка, «інтерпретуватиметься через структуру образів і смислів спільності історичної долі нашого народу, його високої духовності й культури, через колективне “МИ” як спільноти, що утверджує громадянське суспільство й реалізує проект європеїзації суспільного життя» [12, с. 293].

На завершення потрібно вказати на ще про одну надзвичайно важливу якість, яку у своєму дослідженні згадує італійський психолог і філософ Антоніо Менегетті. Дослідник зазначає: «Щоб стати переможцем, лідеру, окрім природного потенціалу та раціональної техніки, необхідні амбіції. Лідер повинен мати мужність, щоб платити особливу ціну за свою винятковість. Без амбіції розум марний. Воля важлива так само, як і розум. Вище піднімається той, у кого сильніша воля, а не той, у кого більше розуму. Найчастіше розумна людина не наділена волею

та амбіціями. Амбітне прагнення запропонувати соціальному середовищу саме кваліфіковане розв'язання проблеми характеризує будь-якого чинного лідера» [13]. З урахуванням останньої тези можна вивести схематичну модель обдарованого учня-лідера з метою наглядного представлення необхідних складників його особистості, за якою вибудовується педагогічна діяльність з формування лідерських якостей обдарованої особистості в освітньому просторі закладу загальної середньої освіти (рис. 1).

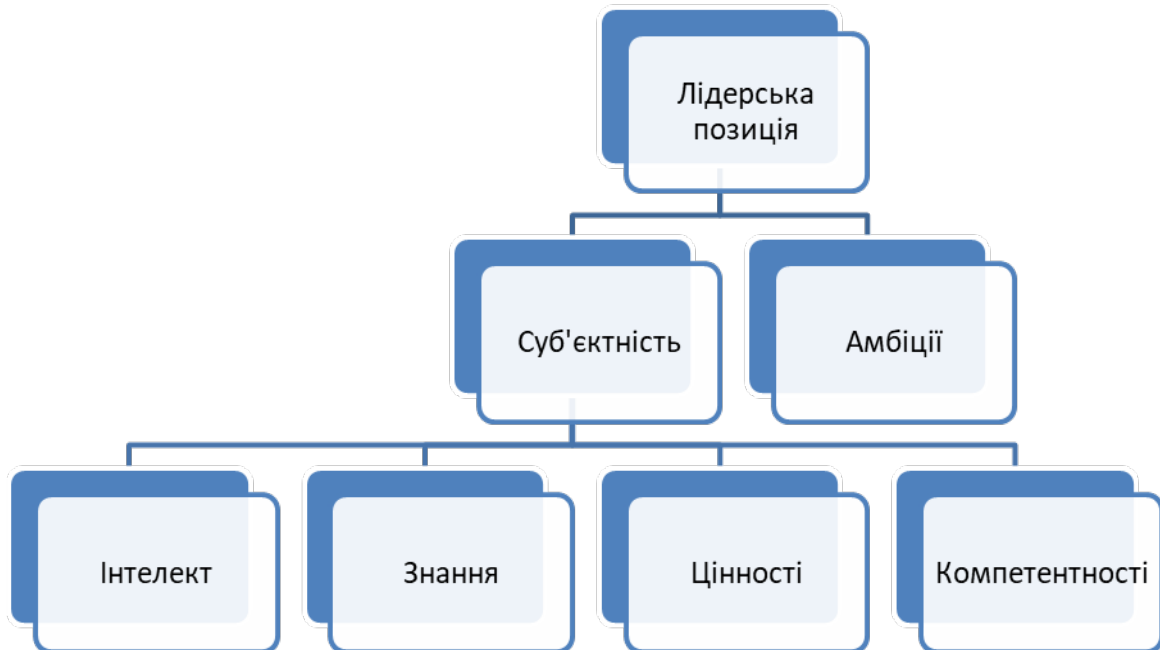

Рис. 1. Схематична модель обдарованого учня-лідера

Завдання, як і процес розвитку обдарованої особистості загалом, є складними і багатогранними. Одним зі складників особистісних якостей, що покликаний забезпечити подальший розвиток і розгортання життєвого проекту обдарованої особистості, є лідерство як низка притаманних рис, особистих якостей, ціннісної сфери, знань і компетентностей. І на момент закінчення закладу середньої освіти обдарована особистість має бути достатньо розвиненою, що стати лідером, а також відчувати потребу й спроможність до лідерства. Лише тоді можна сказати, що подальша доля обдарованої особистості, насамперед професійний розвиток і професійні досягнення будуть результативними, а соціум й держава матимуть громадянина, який здатен до свідомого вибору й відповідальних дій, а також спроможний за необхідності до перебирання й виконання функцій лідера, що забезпечуватиме прогресивний цивілізаційний поступ людства.

Використані літературні джерела

1. Кремень В. Характер еліти і лідерів як показник якості суспільства / В. Кремень // Лідер. Еліта. Суспільство. – 2017. – № 1. – С. 5–15.
2. Пономарьов О. Соціально-психологічна природа феномену лідерства / О. Пономарьов // Лідер. Еліта. Суспільство. – 2017. – № 1. – С. 38–47.
3. Нестуля О. О. Основи лідерства. Наукові концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст.) : навч. посіб. / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля. – Полтава : ПУЕТ. 2026. – 375 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1032 с.
5. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. В. Хмизова. – Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2010. – 21 с.

6. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / В. В. Ягоднікова. – Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2006. – 21 с.
7. Татенко В. О. Лідер XXI / LiderXXI. Соціально-психологічні студії / В. О. Татенко. – Київ : Корпорація, 2004. – 182 с.
8. Kant I. Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?: Essay / I. Kant. – URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/aufklae/aufkl002.html>.
9. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
10. Гуз К. Ж. Steam-освіта і життєствердний національний образ світу учнів – що спільне / К. Ж. Гуз // Наукові записки Малої академії наук України. – 2016. – № 8. – С. 224–233.
11. Ільченко В. Р. Життєствердний національний образ світу учня як складова справедливої освіти / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз // Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28–29 трав. 2020 р.) / за заг. ред. проф. М. В. Гриньової. – Полтава : Астроя, 2020. – С. 51–53.
12. Ткаченко В. М. Україна – Росія: на сконі «пропащого часу» / В. М. Ткаченко. – Вид. 2-ге, доповн. – Київ : Політія, 2019. – 548 с.
13. Менегетті А. Психологія лідера / А. Менегетті. – URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=49948.

References

1. Kremen, V. (2017) Kharakter elity i lideriv yak pokaznyk yakosti suspilstva [Character of the elite and leaders as an indicator of the quality of society]. *Lider. Elita. Suspilstvo – Leader. Elite. Society. 1*. P. 5–15 [in Ukrainian].
2. Ponomarov, O. (2017). Sotsialno-psykholohichna pryroda fenomenu liderstva [Socio-psychological nature of the phenomenon of leadership]. *Lider. Elita. Suspilstvo – Leader. Elite. Society. 1*. P. 38–47 [in Ukrainian].
3. Nestulia, O. O., & Nestulia, S. I. (2016). *Osnovy liderstva. Naukovi kontseptsii (seredyna XX – pochatok XXI st.) [Fundamentals of leadership. Scientific concepts (middle of the 20th - beginning of the 21st century)]*. Poltava, 375 p. [in Ukrainian].
4. *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. (2008). Kyiv, 1032 p. [in Ukrainian].
5. Khmyzova, O. V. (2010). Formuvannia liderskoi pozytsii u molodshykh shkolariv u pozaurochnii diialnosti [Formation of a leadership position in junior high school students in extracurricular activities]. *Candidate's thesis abstract*. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].
6. Iahodnikova, V. V. (2006). Formuvannia liderskykh yakosteï starshoklasnykiv v osobystisno oriientovanomu vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly [Formation of leadership qualities of high school students in the personally oriented educational process of a comprehensive school]. *Candidate's thesis abstract*. Luhansk, 21 p. [in Ukrainian].
7. Tatenko, V. O. (2004). *Lider XXI / Lider XXI. Sotsialno-psykholohichni studii [Lider XXI / Lider XXI. Social and psychological studies]*. Kyiv, 182 p. [in Ukrainian].
8. Kant, Immanuel. Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? : Essay. Retrieved from: <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/aufklae/aufkl002.html>.
9. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. (2002). Kyiv, 742 p. [in Ukrainian].
10. Huz, K. Zh. (2016). Steam-osvita i zhyttiestverdnyi natsionalnyi obraz svitu uchniv – shcho spilne [Steam education and a life-affirming national image of the students' world - what do they have in common]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy – Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine. 8*. P. 224–233. [in Ukrainian].
11. Ilchenko, V. R. (2020). *Zhyttiestverdnyi natsionalnyi obraz svitu uchnia yak skladova spravedlyvoi osvity [A life-affirming national image of the student's world as a component of fair education]*. Poltava, P. 51–53. [in Ukrainian].

12. Tkachenko, V. M. (2019). *Ukraina – Rosiia: na skoni «propashchoho chasu» [Ukraine - Russia: at the end of “lost time”]*. Kyiv, 548 p. [in Ukrainian].
13. Menehetti, Antonio. *Psykhologhiia lidera [Psychology of a leader]*. Retrieved from: http://loveread.ec/view_global.php?id=49948. [in Ukrainian].

Tkachenko Lidiia

FORMATION OF LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF GIFTED STUDENTS: PURPOSE, TASK, COMPONENTS

Summary.

The issue of leader formation is extremely relevant today, given that a leader performs a dual function: expressing the opinion of his or her environment and at the same time directing the activities of his or her followers. It is a gifted personality – intellectual, developed, purposeful – who can become a leader and be useful in society if he or she develops leadership qualities in a timely manner.

Leadership studies as a branch of modern humanities is highly developed in European and American scientific discourse. It is represented by numerous leadership theories, well-known psychologists and sociologists. In Ukraine, at the beginning of the twentieth century, the problem of leadership also attracted researchers, and there are still few but thorough studies on the education of leaders in general secondary education.

The article presents the opinions of well-known Ukrainian philosophers on why it is necessary to educate leaders, what tasks are involved in educating leaders, and what exactly defines a true leader in society. It is noted that a leader should be a highly educated professional, a person of high moral character. It is necessary to form a leader starting from school, since while mastering a large amount of knowledge and competencies, it is also necessary to remember about the formation of the leader's mental qualities (emotional intelligence, empathy, communication skills, ambition) and the value sphere (vision of the path of development, morality, patriotism). All of the above constitutes the subjectivity of the individual, which consists not only in the ability to critically view the world around us, but also in the vision of the prospects for the development of society, not only the ability to find a way to the goal, but also active actions and responsibility for their actions. The author emphasizes the development of the value sphere of a gifted personality-leader, which should include morality and responsibility, as well as national identity. A schematic model of a gifted student-leader is presented, which reflects the personal components and the direction of formation of the leadership position.

Keywords: leader; leadership traits; leadership position; elite.

Стаття надійшла до редколегії 1 грудня 2023 року

УДК 373.5.091

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-104-113](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-104-113)

Мелешко Віра,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-6224-5201>

КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ І ВПРАВ, СПРЯМОВАНИХ НА ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ УМІНЬ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація.

Розвиток суспільства, як і інноваційної освіти значною мірою залежить від умінь та здібностей обдарованої молоді людини, а насамперед від умов та можливостей їх оптимально використовувати, розвивати й удосконалювати впродовж життя.